

Osmanlı İmparatorluğu sorunu ve kongreler

YAZAN

Prof. Tayyip GÖKBİLGİN

Bu senenin son üç ayında çeşitli yerlerde toplanan üç ayrı milletlerarası tarih kongresindeki konu ve tebliğlerin ve bunlarla ilgili müzakere ve tartışmaların ağırlık merkezini çoğunlukla Osmanlı İmparatorluğu tarihi problemleri teşkil etmiştir. Bunu biraz da tabii görmek doğru olur. Zira, özellikle son otuz yılda Osmanlı tarihinin her devresi, siyasi, askeri olayları ile ve daha çok da müesseseleri, teşkilatı, ekonomik ve sosyal bünyesi bakımından, dünyanın her tarafında, üniversitelerde, ilim akademilerinde ve araştırma enstitülerinde genişliğine ve derinliğine inceleme konusu oluyor, her yıl bu konuları türlü açılardan ele alan, tahlili ya da sentez niteliğinde bir yığın eser, makale ve etüd ortaya konuyordu. Bunun başlıca iki sebebi vardı: Evvela, Osmanlı İmparatorluğu gibi çok geniş sahaları yayılmış ve uzun süre yaşamış bir İmparatorluğun bugünkü varisleri, kendi milli veya bölgelerinin tarihlerini araştırırken, ister istemez, bütünü ile imparatorluk tarihine ait sorunlar ile karşılaşılıyor ve bunları öğrenmek, bilmek, şu veya bu şekilde değerlendirmek, kendi tarihlerine nasıl bir katkıda bulunduğunu anlamak zorunluğunu duyuyorlardı. İkinci olarak da, bu konuda henüz nispeten iyice işlenmemiş, bakir bir sahanın varlığı, yeni görüşlere ve buluşlara daha fazla imkan veren bir nitelik göstermesi idi. Bunun tipik bir örneği olarak, Amerikan üniversitelerinde Osmanlı İmparatorluğunun özellikle XIX. yüzyıl tarihine ait büyük bir ilgi duyulması ve bununla ilgili otantik kaynakları ve orijinal belgeleri toplamak üzere kitaplık ve arşivlerimize koşmaları zikredilebilir. Diğer bir örnek olarak da Balkan ve Doğu Avrupa milletlerinin kendi tarihlerinin önemli bir devrenin Osmanlı İmparatorluğu tarihinden ayrı olarak mütalaa edilemeyeceği düşüncesinin genel bir görüş halini alması ve bu İmparatorluk tarihi sorunlarının vuzuha ve aydınlığa kavuşturulduğu ölçüde kendilerinin de birçok konularda daha fazla bilgiye sahip olacaklarını anlamış bulunmaları söylenebilir. İşte böylesine derin bir ihtiyaç, bir süre önce ilgili milletlerin tarihçilerini, ilmi bir işbirliği sağlamak maksadiyle, milletlerarası karakter taşıyan bir teşekkül kurmağa yöneltti, böylece Milletlerarası Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsü (Association) vücut buldu. UNESCO tarafından da desteklenen ve finanse edilen bu kuruluşun amacı, Balkanlar, Merkezi ve Doğu Avrupa Bölgelerinin ve milletlerinin arkeoloji, tarih, dil, edebiyat, sanat ve folklorunu araştırmak, ilmi yayınlarda bulunmak, zaman zaman kongreler toplayarak çeşitli konuları aydınlığa kavuşturan ilmi buluşları, sonuçlarını kamuoyuna sunmak idi. İşte üç sene önce Sofya'da toplanıldığı gibi bu sene de Atina'da 7 - 13 Mayıs tarihleri arasında ikinci toplantısı yapıldı ve birçok sorunlar söz ve tartışma konusu edildi ki, biz önce bu kongrenin çalışmalarını, ele alınan başlıca sorunları ve bunlarla ilgili görüşlerimizi kısaca belirtmek istiyoruz.

Ana konular

Bütün milletlerarası bilimsel kuruluşlarda olduğu gibi, bu teşekkülün de her memlekette bir milli komitesi vardı ve bu toplantının konuları ve çalışma tarzı bu komitelerin temsilcileri tarafından daha önce de tesbit edilmişti. Buna göre, Atina Kongresinde genel bir açılış raporu ile dört seksiyonda tarih, hukuk ve iktisat, dil ve edebiyat ile sanat, etnografi ve folklor konuları görüşüldü. Bu konular beş tanesi tarih olmak üzere 16 grupta toplanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu tarihini yakından ilgilendiren ve birtakım meselelerde normal sayılabilecek bazı görüş ayrılıklarına yol açan tarih konuları özellikle üçüncü ana konu olarak seçilen <<Balkanlarda Osmanlı fütuhatını hazırlayan şartlar>> ile beşinci ana konu <<Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesi ve milli devletlerin teşekkülü>>, yedinci ana konu << XVII. yüzyıldan XX. yüzyılın başına kadar milletlerarası siyaset alanında Balkanlar>> idi. Hukuk ve ekonomi bölümündeki dördüncü ana konu olan << Osmanlı İmparatorluğu devrinde Balkanlarda mübadele ve tedavüldeki para>> ile altıncı ana konu <<Osmanlı İmparatorluğu devrinde Güneydoğu Avrupa'da kilise, esnaf teşekkülleri, mahalli muhtariyet v.s. meselelerinde tanınan imtiyazlar ve müsaadeler>> konuları da milli tarihimiz bakımından büyük önem taşıyordu.

Açılıştaki genel raporu okuyan tanınmış Yunan tarihçisi ve Bizans tarihi otoritesi Prof. Zakythinos, Güney - Doğu Avrupa araştırmalarının bugünkü durumundan bahsederken ve sorunları, metotları, kaynakları, çalışma vasıtalarını ve sosyal ilimler içindeki yerini belirtirken bazı görüşlerini de açıkladı. Bu bilgin, Avrupa'nın <<tek ve çeşitli>> olmasını, <<birliğin şartı olarak da çeşitli>> bulunduğunu benimsenmiş bir prensip gibi ele alarak, Güney-Doğu Avrupa'nın da, bazı hallerde, etnik, milli, politik, dil, kültür ve bazan din bakımından aynı karakteri arzettiği, diğer bazı hallerde de, değişen ve geçici bir özellik gösterdiği kanısındadır. Bu konuyu açıklarken de bu bölgenin ideal bir değer, halklarının tarih ve kültürlerinin bağımsızlığı bakımından bir bütün telakki edilemeyeceğini, burada birlik'in, başka yerlerde olduğu gibi, tıpatıp birbirinin aynılığında değil, fakat benzerliğinde bulunduğunu söylemekte. Balkanların müşterek bir uygarlığı mevcut değilse de uygarlık yuvaları var olduğunu iddia etmektedir. Yani. ona göre, Balkanlılara ait olduğu söylenen kültürler suigeneris (kendine mahsus) bir türlü uygarlık yuvası meydana getirmektedirler. Bu konuda görüşlerini belirtmeye devam eden Yunan tarihçisi, bu arada, tanınmış Rumen meslekdaşı Prof. Berza'nın vaktiyle ileri sürdüğü <<Güneydoğu Avrupa Tarihinin Büyük Aşamaları>> adlı sentezine atıf yapmakta ve bu kuruluşun ele alabileceği bellibaşlı konuları sıraladıktan sonra şu görüşe yer vermektedir :

<<Balkanların çok dil konuşan toplumunda Yunanlılar ve Rumenler ayrı bir yer tutarlar. Yunan memleketlerinin coğrafi özelliğinin doğurduğu tabii faktörler. Osmanlı İmparatorluğunun hudutlarında veya ötesinde yer almaları ve toplumun bünyesinin meydana getirdiği demografik ve sosyal şartlar, tarihi olaylar ve moral, entellektüel faktörler Yunanlıları son derece farklı milli bir hayata hazırlıyorlardı. Balkanlı halk, Asyalı, Adalı ve Akdeniz halkı çeşitli hakimiyetler altına girmişlerdi. Elen ülkesinin bazı kısımlarında, Mora'da. Girit. Kıbrıs, Rodos ve Ege Denizi adalarında Latin müesseseleri uzun müddet yaşamışlardı. Güney İtalya'da ve Sicilya'da Yunanlılar Bizans zamanından kalma adacıkları, vaktiyle kültürel münasebetlerde bir rol oynamış olan halk topluluklarını muhafaza ediyorlardı. Bizans sonrası bu Yunanlılık bütün

bu kanallar yoluyla infirad halinde kalmayı parçalıyarak Batı tesirlerine geniş mikyasta açık bulunmuş, bölgesini fikir ve sanat yönünden zenginleştirmişti. Prof. Zakythinos'a göre. Yunanlıların yabancı hakimiyetinde (Osmanlı hakimiyetini anlamak gerekir) tam bir inhitat içinde karanlıkta kaldığı yolundaki masalı yıkmak lazımdır. <<Köleliğin karanlık asırları >> zaman ve mesafe içinde sadece sınırlı bir değer taşımaktadırlar. Hakikatte, Elenizm geleneğinde bir boşluk ve fasıla yoktur. Modern Elenizm doğduğu vakit Bizans siyasi bakımdan henüz ölmemişti.>>

Yapıcı düşünceler

Bu görüşleri açıklayan Prof. Zakythinos, şu yapıcı düşüncelerini de kaydetmiştir : Bütün genelleştirme tecrübeleri, birtakım ihtirazi kayıtlar altında. şu noktaya varmaktadır : Geniş siyasi kadrolar içinde ve parlak bir şekilde yaşayan devamlı surette yüksek kültür geleneklerini yenileyen Güneydoğu Avrupa, ortak uygarlık alanları meydana getirmiştir. Bunlar devirler ve bölgelere göre değişmektedir. Bu değişikliklerin aynı suretle etnik gruplara ve sosyal tabakalara göre de varlıkları görülür. Bu bakımdan önümüzde geniş bir araştırma sahası açılmıştır. Bu gayretlerimizde bize vaktiyle öncülük yapmış olan büyük simalar da vardır ki, meşhur Rumen tarihçisi Nicolas Jorga bunların başında gelir. O, bir yandan insanlık tarihini incelerken, diğer yandan da Güneydoğu Avrupa sentezinin dev siması olmuştur.

Atina Kongresinin milli tarihimiz açısından da oldukça verimli ve faydalı geçtiği söylenebilir. Türk tarihçileri de değerli tebliğler ve müdahalelerde bulunmuşlardır. Ancak, zaman ve mekan itibariyle önemli bir yer tutan Osmanlı İmparatorluğu tarihi sorunları pek çoktur ve çok cephelidir. Bu yedi günlük kongre gündeminde yer alan veya almayan, fakat, bizi yakından ilgilendiren sorunlar üzerinde daha etraflı, daha derin araştırma ve incelemelere, tahlili ve sentez etüdlere ihtiyaç olduğu da açık bir gerçektir. Üç sene sonra Bükreş'te toplanacak bu kuruluşun Üçüncü Kongresine zengin ve değerli bir hamule ile katılabilmek için üniversitelerimiz tarih bölümlerine, Türk Tarih Kurumuna büyük vazife ve sorumluluklar düşmektedir. Bu gerçeği bu münasebetle de belirtiriz.

YAZAN

ALTAY ETÜDLERİ
KONFERANSI

